

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА
ФАКУЛЬТЕТ ІНОЗЕМНОЇ ТА СЛОВ'ЯНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ, ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІЇ
УКРАЇНСЬКОЇ І СВІТОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Л. Коваль, О. Антонюк, О. Важеніна,
І. Домрачева, Н. Митько

**МОВОЗНАВЧИЙ АНАЛІЗ
ЯК ІНТЕГРАТИВНИЙ МЕТОД
ФОРМУВАННЯ ФАХОВИХ КОМПЕТЕНЦІЙ
СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ**

Методичні вказівки для здобувачів вищої освіти
ОС «Бакалавр» спеціальності В11 Філологія
освітньо-професійної програми «Українська мова та література»

Вінниця
2025

УДК 81'1:378.016]-057.87(072)

М 741

Затверджено до друку вченою радою факультету іноземної та слов'янської філології Донецького національного університету імені Василя Стуса (протокол № 11 від 08 травня 2025 р.)

Укладачі:

Людмила Коваль, доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української мови, теорії та історії української і світової літератури ДонНУ імені Василя Стуса;

Олена Антонюк, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови, теорії та історії української і світової літератури ДонНУ імені Василя Стуса;

Олена Важеніна, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови, теорії та історії української і світової літератури ДонНУ імені Василя Стуса;

Ірина Домрачева, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови, теорії та історії української і світової літератури ДонНУ імені Василя Стуса;

Неля Митько, ст. викл. кафедри української мови, теорії та історії української і світової літератури ДонНУ імені Василя Стуса.

Рецензенти:

Віра Калініченко, кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри іноземних мов професійного спрямування ДонНУ імені Василя Стуса;

Майя Юрковська, кандидат філологічних наук, доцент, в. о. завідувача кафедри англійської філології ДонНУ імені Василя Стуса.

М 741 Мовознавчий аналіз як інтегративний метод формування фахових компетенцій студентів-філологів: методичні вказівки для здобувачів вищої освіти ОС «Бакалавр» спеціальності В11 Філологія освітньо-професійної програми «Українська мова та література» / Л. Коваль, О. Антонюк, О. Важеніна, І. Домрачева, Н. Митько; за ред. Л. Коваль. Вінниця, 2025. 56 с.

У методичних вказівках наведено схеми та зразки фонетичного, лексикологічного, фразеологічного, морфемного, словотвірного, морфологічного, синтаксичного, стилістичного, риторичного та психолінгвістичного різновидів мовознавчого аналізу різнорівневих мовних одиниць і мовленнєвих масивів. Подано список рекомендованої літератури для самостійного опрацювання.

Для здобувачів вищої освіти ОС «Бакалавр» спеціальності В11 Філологія освітньо-професійної програми «Українська мова та література», викладачів ЗВО, а також усіх, хто цікавиться специфікою проведення підсумкової атестації за освітнім ступенем «Бакалавр» спеціальності В11 Філологія.

УДК 81'1:378.016]-057.87(072)

© Коваль Л., Антонюк О., Важеніна О.,
Домрачева І., Митько Н., 2025
© ДонНУ імені Василя Стуса, 2025

ЗМІСТ

Передмова	4
Фонетичний аналіз	5
Лексикологічний аналіз	9
Фразеологічний аналіз	12
Морфемний аналіз.....	15
Словотвірний аналіз	16
Морфологічний аналіз	17
Синтаксичний аналіз.....	29
Стилістичний аналіз.....	41
Риторичний аналіз	46
Психолінгвістичний аналіз.....	49
Рекомендована література.....	51

ПЕРЕДМОВА

Мовознавчий аналіз передбачає ґрунтовний розбір мовних одиниць усіх рівнів, а також мовленнєвих масивів з метою глибшого розуміння. Такий підхід є ефективним методом формування фахових компетенцій студентів-філологів, оскільки допомагає закріпити практичні навички з лінгвістичних дисциплін.

Фонетичний аналіз встановлює звукову структуру слів та їх форм, виявляє моделі звукосполучень, визначає частоту їх використання, поділяє слова на фонетичні склади та вказує на їх типи.

Лексикологічний аналіз дає детальну характеристику лексемного складу, зважаючи на походження слів, їх належність до активного чи пасивного складу мови, до різних стилістичних шарів, виявляє діалектизми, арготизми, жаргонізми тощо.

Фразеологічний аналіз зорієнтований на глибинне розуміння цілісного значення фразеологізму, виявлення особливостей структури, системних зв'язків з іншими лексичними одиницями, а також на з'ясування його джерел походження, стилістичного забарвлення, ролі в реченні.

Морфемічний аналіз визначає морфемний склад слів, характеризує типи морфем та встановлює їх кількість.

Словотвірний аналіз виявляє способи словотворення, подає детальну словотвірну характеристику будови слів (твірної основи та інших словотворчих засобів), вказує на частоту вживання різних типів словотвірних основ і словотворчих засобів.

Морфологічний аналіз сприяє засвоєнню і систематизації ознак частин мови, їх граматичних категорій, виробленню практичних навичок словозміни іменних слів і дієслова, є підґрунтям для вивчення синтаксису як науки про зв'язок слів у словосполученні й реченні.

Синтаксичний аналіз дає характеристику моделей речень за способом висловлювання та за їх структурою, виявляє типи словосполучень, встановлює відношення і зв'язки між членами речення тощо, а також подає частоту використання структурних типів речень.

Стилістичний аналіз вказує на доцільність або недоцільність ужитку в певному контексті відповідних мовних засобів (лексем, фразем, словосполучень, речень тощо) залежно від змісту тексту й стилю мовлення.

Риторичний аналіз тексту покликаний дослідити, як автор (промовець) використовує мову та риторичні засоби для впливу на аудиторію (переконати в чомусь, викликати певні емоції, сформулювати певну думку). У процесі риторичного аналізу текст розглядається поступово, відповідно до того, як він створювався автором.

Психолінгвістичний аналіз тексту зорієнтований на виявлення екстра- та інтралінгвальних характеристик текстових масивів, породжених мовленнєво-мисленнєвою діяльністю людини.

СХЕМА ФОНЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ

1. Виписати з тексту слово (словоформу) для аналізу, записати його фонематичною і фонетичною транскрипціями.
2. Визначити кількість фонем, звуків і букв, назвати їх. Установити відповідність між фонемами й буквами.
3. Визначити кількість складів у слові та охарактеризувати їх:
 - а) відкритий, закритий, напівзакритий;
 - б) прикритий, напівприкритий, неприкритий;
 - в) наголошений, ненаголошений.
4. Дати повну артикуляційну характеристику кожного звука:
 - *голосні*:
 - а) місце творення (ряд передній чи задній);
 - б) спосіб творення (піднесення високе, середнє чи низьке);
 - в) участь губ (лабіалізований чи нелабіалізований);
 - *приголосні*:
 - а) участь голосу й шуму (сонорний чи шумний (дзвінкий чи глухий));
 - б) місце творення (губний: губно-губний чи губно-зубний; передньоязиковий: зубний чи ясенний; середньоязиковий; задньоязиковий; глотковий);
 - в) спосіб творення (проривний; щілинний; зімкнено-прохідний: боковий, дрижачий, носовий; афrikата);
 - г) твердий чи м'який, пом'якшений, напівпом'якшений.
5. Визначити алофон (варіант), у якому реалізується кожна фонема аналізованого слова.
6. Виявити й проаналізувати зміни приголосних, що виникають у мовному потоці (асиміляція, дисиміляція, спрощення).
7. Виявити та проаналізувати наявні або можливі чергування голосних та приголосних фонем при словозміні чи словотворенні в корені (основі) слова.
8. Дати короткі пояснення до історії виникнення наявного чи можливого чергування.
9. Схарактеризувати наголос як рухомий чи нерухомий.

Приклад фонетичного аналізу слова *серця*

Усе звучать мої пісні

Із *серця* знов і знов...

Як сад зелений навесні,

Цвіте моя любов.

(В. Сосюра)

1. Слово в орфографічному записі – *серця*; слово, записане фонематичною транскрипцією <с́рц'а>; слово, записане фонетичною транскрипцією – [с́рц'а].

2. У слові 5 фонем: <с>, <е>, <р>, <ц'>, <а>; 5 звуків: [с], [е], [р], [ц'], [а]; 5 букв: с (ес), е (ер), ц (це), е. Кожна фонема позначається на письмі окремою відповідною літерою.

3. Слово складається з двох складів: [с́р - ц'а]. Перший склад [с́р-] – напівзакритий, бо закінчується на сонорний приголосний; прикритий, бо починається на шумний приголосний; наголошений. Другий склад [-ц'а] – відкритий, бо закінчується на голосний звук; прикритий, бо починається на шумний приголосний; ненаголошений.

4. Повна артикуляційна характеристика звуків:

[с] – приголосний звук, шумний, глухий, передньоязиковий, зубний, щілинний, твердий;

[е] – голосний звук, переднього ряду, середнього піднесення, нелабіалізований;

[р] – приголосний звук, сонорний, передньоязиковий, ясенний, дрижачий, твердий;

[ц'] – приголосний звук, шумний, глухий, передньоязиковий, зубний, афrikата, пом'якшений;

[а] – голосний звук, заднього ряду, низького піднесення, нелабіалізований.

5. Фонемі в слові реалізуються у звуках, що становлять такі алофони (варіанти):

[с] – головний алофон фонемі <с>;

[е] – головний алофон фонемі <е>;

[р] – головний алофон фонемі <р>;

[ц'] – головний алофон фонемі <ц'>;

[а] – комбінаторний алофон фонемі <а> після пом'якшеного приголосного.

6. У слові відбулося спрощення у групі приголосних [рдц] – [рц], яке відбите на письмі: *сердець* – *серце*; рос. *сердце* – *серце*.

7. У слові можна пояснити два випадки чергувань фонем:

– під час відмінювання слова відбувається позиційне чергування твердої приголосної фонемі <ц> з м'якою <ц'>: *серце* – *серця*. Це чергування не має історичної основи, воно зумовлене позицією фонемі <ц> у слові: тверда фонема <ц> виступає перед голосною фонемою <е>, а м'яка фонема <ц'> перед голосною фонемою <а> (орфографічно *я*);

– у першому напівзакритому складі [с́р-] не відбувається історичне чергування <е> з <і>.

8. Відсутність чергування <е> з <і> в закритому (напівзакритому) складі аналізованого слова пояснюється тим, що голосна фонема <е> в цьому слові нового походження (секундарна), розвинулася з редукованого *ь*. А з голосною фонемою <і> в закритому складі чергуються давні (етимологічні) голосні <е>, <о>, напр.: *столи* – *стіл*, *печі* – *піч*.

9. Наголос у слові рухомий, під час відмінювання у множині він переміщується на інший склад – *сёрце – серця́, серде́ць, серця́м, сёрця, серця́ми, (на) серця́х*.

Приклад фонетичного аналізу слова *цвіте*

Усе звучать мої пісні
Із *серця* знов і знов...
Як сад зелений навесні,
Цвіте моя любов.

(В. Сосюра)

1. Слово в орфографічному записі – *цвіте*; слово, записане фонематичною транскрипцією – <цвіте>; слово, записане фонетичною транскрипцією – [ц'v'ité].

2. У слові 5 фонем: <ц>, <в>, <і>, <т>, <е>; 5 звуків: [ц'], [v'], [i], [т], [е]; 5 букв: ц (це), в (ве), і, т (те), е. Кожна фонема позначається на письмі окремою відповідною літерою.

3. Слово складається з двох складів: [ц'v'і - те]. Перший склад [ц'v'і-] – відкритий; прикритий; ненаголошений. Другий склад [-те] – відкритий; прикритий; наголошений.

4. Повна артикуляційна характеристика звуків:

[ц'] – приголосний звук, шумний, глухий, передньоязиковий, зубний, африката, пом'якшений;

[v'] – приголосний звук, сонорний, губний, губно-зубний, щілинний, напівпом'якшений;

[і] – голосний звук, переднього ряду, високого піднесення, нелабіалізований;

[т] – приголосний звук, шумний, глухий, передньоязиковий, зубний, проривний, твердий;

[е] – голосний звук, переднього ряду, середнього піднесення, нелабіалізований;

5. Фонемі в слові реалізуються у звуках, що становлять такі алофони (варіанти):

[ц'] – комбінаторний алофон фонемі <ц> перед напівпом'якшеним [v'];

[v'] – комбінаторний алофон фонемі <в> перед голосним переднього ряду [і];

[і] – головний алофон фонемі <і>;

[т] – головний алофон фонемі <т>;

[е] – головний алофон фонемі <е> у наголошеній позиції.

6. У слові відбувається асиміляція між приголосними [ц] і [v'], що стоять поряд і вимовляються як [ц'], [v']. Це асиміляція регресивна, контактна, часткова, за палатальністю: твердий приголосний [ц] під впливом наступного напівпом'як-

шеного приголосного [v'] вимовляється пом'якшено – як [ц']. Асиміляція відбувається в усному мовленні і не фіксується на письмі.

7. У слові *цвіте* можна пояснити такі фонетичні явища:

– у слові відбулося чергування приголосних <к> – <ц>: квітка, квітнути – цвіт, цвісти;

– у першому відкритому складі не відбувається чергування <о>, <е> з <і>.

8. Чергування приголосних <к> – <ц> поєднане з другим перехідним пом'якшенням задньоязикових г, к, х, яке відбувалося в позиції перед <е> (ґ) та <і>. У слові ж *цвіте* чергування відбулося перед приголосним <в>: квоітґ – цвґтґ. У доісторичному минулому приголосні [кв] вимовлялися як щільно поєднані звуки, що зумовило виникнення в них процесу регресивної асиміляції: пом'якшений приголосний [в] вплинув на попередній задньоязиковий [к] і він пом'якшився, змінився на зубний [ц'].

Як відомо, в українській мові голосні <о>, <е> вживаються у відкритих складах, а в закритих складах вони чергуються з <і>: *мости – міст, осені – осінь*. У слові *цвіте* у першому відкритому складі чергування не відбувається. Це пояснюється тим, що голосна фонема <і> розвинулася з <е> (ґ). А такого походження фонема <і> не чергується з <о>, <е> і вживається як у закритих, так і відкритих складах: *цвів, цвіте*.

9. У дієслові цвісти у формі інфінітива і формах майбутнього часу наголошується інфінітивний суфікс: *цвісти, цвістиму, цвістимеш*. В інших формах однини та множини наголошується флексія: *цвіту, цвіла*.

СХЕМА ЛЕКСИКОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ

1. Вибрати з тексту слово; назвати його в початковій формі.
2. Визначити, повнозначним чи службовим є слово.
3. Розкрити лексичне значення слова у поданому тексті.
4. Встановити, однозначним чи багатозначним є слово в мові. Якщо слово багатозначне, показати різні його значення.
5. Визначити, у прямому чи переносному значенні вживається аналізоване слово в поданому тексті. Якщо слово вжите у переносному значенні, виявити його тип (метафора, метонімія, синекдоха).
6. Навести синоніми до аналізованого слова (якщо можна).
7. Навести антоніми до аналізованого слова (якщо можна).
8. Навести омоніми до аналізованого слова (якщо можна).
9. Навести пароніми до аналізованого слова (якщо можна).
10. Визначити, яким є слово за походженням – незапозиченим чи запозиченим.
11. Виявити, до активної чи пасивної лексики належить слово. Якщо слово пасивне, визначити, чи воно є архаїзмом, чи історизмом, чи неологізмом.
12. Визначити, яким є слово за сферою вживання: загальнонародним, діалектним чи спеціальним (професійним).
13. Встановити, яким є слово за вживаністю в стилях: міжстильовим, розмовним чи книжним.
14. Охарактеризувати слово за якісним критерієм (нейтральне чи експресивне).

Приклад лексикологічного аналізу слова *земле*

Рідна *земле*, щаслива й багата,

Мій уклін тобі, мій тобі *спів!*

(М. Рильський)

1. Аналізоване слово в початковій формі – *земля*.
2. Це слово повнозначне, оскільки називає певне явище дійсності, тобто виконує номінативну функцію.
3. Слово *земля* в поданому тексті означає «країна».
4. Аналізоване слово є багатозначним. Інші його значення: *земля* – планета; *земля* – верхній шар земної кори; *земля* – ґрунт; *земля* – суша.
5. Слово *земля* вжите в тексті у прямому значенні.
6. Синоніми до цього слова – край, країна, держава.
7. Антоніма до слова підібрати не можна.
8. Омонімів до слова немає.

9. Паронімів у слова *земля* немає.
10. За походженням слово *земля* незапозичене, споконвічно українське.
11. Аналізоване слово належить до активної лексики.
12. Слово *земля* є загальнонародним, оскільки вживається всіма носіями мови без територіальних чи соціальних обмежень.
13. За вживаністю у стилях слово міжстильове, може вживатися в різних стилях.
14. Слово *земля* нейтральне.

Приклад лексикологічного аналізу слова *спів*

Рідна *земле*, щаслива й багата,

Мій уклін тобі, мій тобі *спів!*

(М. Рильський)

1. Початкова форма слова – *спів*.
2. Слово повнозначне. Це іменник.
3. У поданому реченні слово *спів* означає «творчість поета, який символічно виступає в образі співця».
4. Слово багатозначне; вживається ще й з таким значеннями: *спів* – це дія зі значенням співати; *спів* – виконання пісень; *спів* – мелодія.
5. У поданому тексті слово *спів* уживається в переносному значенні. Це метонімічне перенесення.
6. Синоніми до слова – *творчість, пісня*.
7. Антоніма до цього слова немає.
8. Омонімів до слова немає.
9. За походженням слово незапозичене, корінне українське.
10. Слово активно вживається у мові.
11. Слово загальнонародне.
12. За вживаністю у стилях це книжне слово; використовується в художньому стилі.
13. Це поетичне слово, експресивне.

Приклад лексикологічного аналізу слова *згоріла*

Згоріла казка... Прийшли турботи, сухі, як хмиз (Б. Олійник).

1. Початкова форма слова – *згоріти*.
2. Слово повнозначне, бо має лексичне значення, означає дію. Це дієслово.
3. У поданому тексті слово *згоріти* означає «відійшла у минуле».

4. Слово багатозначне у мові; вживається з такими значеннями: *згоріти* – зникнути вогнем; *згоріти* – гинути від пекучого сонця, засухи; *згоріти* – втрачати сили, здоров'я.

5. У поданому контексті слово має переносне значення. Це метафора.

6. Синоніми до слова – *зникнути, пропасти*.

7. Антонім до слова – *з'явитися, повернутися*.

8. Омонімів до слова немає.

9. Паронімів слово не має.

10. За походженням слово незапозичене, корінне українське.

11. Слово активно вживається у мові.

12. Це загальнонародне слово.

13. Слово книжне; як метафора, воно вживається в художньому стилі.

14. Експресивне слово.

СХЕМА ФРАЗЕОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ

1. Вибрати з тексту запропоновану для аналізу фразеологічну одиницю та подати її в початковій (словниковій) формі.
2. Розкрити значення фразеологічної одиниці, зважаючи на контекст її вживання.
3. Визначити системні зв'язки аналізованої фразеологічної одиниці (синоніми, антоніми, варіантні форми (лексичні чи граматичні модифікації)).
4. Установити структурний тип фразеологічної одиниці (словосполучення чи речення).
5. Установити граматичний тип фразеологічної одиниці (іменникова, прикметникова, займенникова, дієслівна, прислівникова, вигукова).
6. Установити семантичний тип фразеологічної одиниці (фразеологічне зрощення, фразеологічна єдність, фразеологічне сполучення, фразеологічний вираз (прислів'я, приказка, крилатий вислів)).
7. Установити джерело походження фразеологічної одиниці (побутове, професійний вираз, фольклорне, літературне, історичне, біблійне, міфологічне тощо).
8. Визначити стилістичне забарвлення фразеологічної одиниці (книжна, народнопоетична, фольклорна, просторічна, нейтрально-розмовна, релігійна, діалектна, етнографічна, жаргонна, застаріла, історична, лайлива).

Приклад фразеологічного аналізу сполучення *од вітру валиться*

Прокіп блідий, аж зчорнілий, *од вітру валиться* та все вилежується...

(М. Коцюбинський)

1. Початкова форма: *валитися від вітру*.
2. Значення: *бути знесиленим, слабим; фізичне виснаження людини до крайньої межі*.
3. Системні зв'язки:
 - а) синоніми: *як з хреста знятий; тільки тінь зосталася; ледве тримається на ногах; з ніг валиться;*
 - б) антоніми: *кров з молоком; повен сили; дужий, міцний як дуб;*
 - в) варіантні форми: *падати від вітру*.
4. Структурний тип: дієслівне словосполучення з прийменником (*валитися* + від + іменник).
5. Граматичний тип: прикметникова конструкція?
6. Семантичний тип: фразеологічна єдність – значення ще певною мірою пов'язане з буквальним (слабкість → падіння), але вживається переважно переносно.

7. Джерело походження: **побутове (народне)** – пов’язане з реаліями повсякденного життя, з уявленням про щось настільки слабке, що навіть вітер може його повалити.

8. Стилiстичне забарвлення: має нейтрально-розмовне стилістичне забарвлення.

Приклад фразеологічного аналізу сполучення **вівці блудні**

Спустили храми велелюдні, і очманілі **вівці блудні** їх палять (І. Світличний).

1. Початкова форма: **блудна вівця**.

2. Значення: *людина, яка відійшла від моральних або духовних цінностей, порушила норми віри, моралі, традиційної спільноти, зрадила свої витоки чи духовні засади.*

3. Системні зв’язки:

а) синоніми: *зблуканий душевно / морально; втрачене дитя;*

б) антоніми: *вірний син / дочка народу;*

в) варіантні форми: *загублена вівця; вівця, що збилася з дороги; вівця, що зблукала.*

4. Структурний тип: словосполучення (іменник + прикметник);

5. Граматичний тип: іменникова конструкція.

6. Семантичний тип: фразеологічна єдність – значення переносне, але ще частково мотивоване складниками (вівця → безпорадна істота, блудна → така, що зблукала або збилася з правильного шляху).

7. Джерело походження: **біблійне** – походить із Євангелія від Луки (15:4-7) та Євангелія від Матвія (18:12-13), де Христос говорить про пастиря, який шукає одну загублену вівцю серед ста. У християнській традиції «**блудна вівця**» – символ **грішника, який віддалився від Бога**, але має шанс на повернення й прощення.

8. Стилiстичне забарвлення: **книжне, релігійне** – фразеологізм має **виразне релігійне забарвлення** і вживається найчастіше в **публіцистиці, художній літературі, релігійній проповіді**.

Приклад фразеологічного аналізу сполучення **сильні світу**

Нема нічого на світі такого, чого б не було вже колись, – так тоді говорили **сильні світу** (П. Загребельний).

1. Початкова форма: **сильні світу**.

2. Значення: *впливові, заможні, високопосадові особи, які мають владу, силу, вплив на політичне, економічне, соціальне життя суспільства.*

3. Системні зв’язки:

а) синоніми: *правлячі кола; високопоставлені особи; господарі життя; влада імущі; земні владики;*

б) антоніми: *простий люд*;

в) варіантні форми: *сильні світу цього* (повна біблійна форма).

4. Структурний тип: словосполучення (*іменник + прикметник*).

5. Граматичний тип: іменникова конструкція.

6. Семантичний тип: фразеологічна єдність – значення не цілком виводиться з буквального поєднання слів, проте їх образна мотивація (*сильні* → *владні*, *світу* → *земного, мирського буття*) ще простежується.

7. Джерело походження: *біблійне* – вислів походить із *Євангелія* (зокрема з латинської форми *potentes saeculi*), де ним позначали *сильних і владних людей цього світу*, часто – у протиставленні до праведників і смиренних.

8. Стилiстичне забарвлення: *книжне, релігійне* – фразеологізм має *виразне релігійне забарвлення* і вживається найчастіше *в публіцистиці, художній літературі, релігійній проповіді*.

Приклад фразеологічного аналізу сполучення *волосся стає дибом*

Ми часто забуваємо про дуже важливі речі, не бачимо їх, і потім, коли вони нагадують про себе, у нас *волосся стає дибом* (О. Довженко).

1. Початкова форма: *волосся стає дибом*.

2. Значення: *відчувати сильний жах, страх, тривогу або шок, коли щось страшне або несподіване викликає фізичну реакцію (образно – волосся піднімається)*. У Довженковому контексті – це емоційна реакція на усвідомлення того, що знехтуване чи забуте повертається болем або втратами, тобто страх перед наслідками байдужості.

3. Системні зв'язки:

а) синоніми: *кров холоде в жилах; серце завмирає; мороз іде по шкірі; дух перехоплює*;

б) антоніми: *хоч кіл на голові теши; спокій як у танку (ірон.)*;

в) варіантні форми: *волосся стало дибки; аж волосся на голові піднялося; волосся ворушиться*.

4. Структурний тип: словосполучення (*іменник + дієслово + прислівник*).

5. Граматичний тип: дієслівна конструкція.

6. Семантичний тип: фразеологічна єдність – значення вже образне, але зберігається асоціативний зв'язок із фізіологічною реакцією на страх.

7. Джерело походження: *побутове, біологічно-спостережене* – походить із реального фізіологічного явища (реакції тіла на сильний стрес: волосся справді може ставати «дибки» через напруження м'язів), тому ця одиниця має *емпіричне побутове походження*.

8. Стилiстичне забарвлення: *розмовне, емоційно-експресивне* – активно вживається *в усному мовленні, художній літературі, публіцистиці* для емоційного посилення враження.

МОРФЕМНИЙ АНАЛІЗ

СХЕМА МОРФЕМНОГО АНАЛІЗУ СЛОВА

1. Визначити, чи є слово змінним, поєднавши його з іншими словами.
2. Виділити флексію.
3. Визначити основу й охарактеризувати її (похідна – непохідна).
4. Підібрати споріднені слова й визначити корінь слова.
5. З'ясувати, зв'язаний чи вільний корінь у слові.
6. Визначити префікс, суфікс, постфікс та інші морфемні слова шляхом зіставлення його з іншими спільнокореневими словами.
7. Накреслити схему.

Приклад 1

Морфемний аналіз слова *поміряти*

СХЕМА морфемного розбору	ЗРАЗОК морфемного розбору	
Слово для аналізу	<i>поміряти</i>	
Частина мови	дієслово	
Форма слова (змінна чи незмінна)	незмінна форма – інфінітив	
Основа слова граматична (словозмінна, формотворча) <i>(визначається в запропонованій формі)</i>	<i>поміря-</i>	
Основа слова словотвірна <i>(визначається в початковій формі)</i>	<i>-міряти</i>	
1) проста / складна	проста	
2) похідна / непохідна	похідна	
3) подільна / неподільна	подільна	
4) вільна (поширена, непоширена) / зв'язана	вільна, поширена	
5) неперервана / перервана	неперервана	
Флексія	<i>немає</i>	
1) субстанціальна / нульова	–	
2) граматичне значення (рід, число, відмінок, особа)	–	
Корінь	<i>Мрі[ʃ]</i>	
1) аломорфи кореня	немає	
2) вільний / зв'язаний	вільний	
Префікс	<i>по-</i>	
1) словотворчий / формотворчий	словотворчий	
2) іменниковий, прикметниковий, дієслівний	дієслівний	
3) питомо український / запозичений	питомо український	
Суфікс <i>(якщо кілька – кожен характеризується окремо)</i>	<i>-а</i>	<i>-ти</i>
1) словотворчий / формотворчий	формотворчий	формотворчий
2) іменниковий, прикметниковий, дієслівний, прислівниковий	дієслівний	дієслівний
3) мутаційний / транспозиційний / модифікаційний	транспозиційний	транспозиційний
4) питомо український / запозичений	питомо укр.	питомо укр.
Інтерфікс <i>(якщо є)</i>	немає	
Постфікс <i>(якщо є)</i>	немає	
Історичні зміни в морфемній будові слова <i>(якщо відбулися)</i>	історичних змін не відбулося	
Графічне позначення морфемної будови слова	по-мрі[ʃ-а]-ти-	

СХЕМА СЛОВОТВІРНОГО АНАЛІЗУ ПОХІДНИХ СЛІВ

1. Аналізоване слово.
2. Твірне слово.
3. Твірна основа, її частиномовна належність.
4. Словотворчий засіб.
5. Спосіб словотворення.
6. Словотвірне значення.
7. Словотвірний тип (мутаційний – модифікаційний, транспозиційний – не транспозиційний), його продуктивність.
8. Словотвірна модель, її регулярність.
9. Графічне позначення словотвірної структури слова.

Приклад словотвірного аналізу слова *загір'я*

1. *Загір'я*.
2. Твірне слово – гора.
3. Твірна основа – **-гор-**, іменникова. У твірній основі відбувається чергування голосного **о** з **і**.
4. Словотворчий засіб – префікс **за-** і суфікс **-й(а)**.
5. Спосіб словотворення – морфологічний, префіксально-суфіксальний.
6. Словотвірне значення – «назва географічного поняття».
7. Словотвірний тип – мутаційний, нетранспозиційний, малопродуктивний.
8. Словотвірна модель – «**за-** + іменникова основа + **-й(а)**», регулярна.
- 9.

Префікс	Корінь	Закінчення
за	гір'	я

СХЕМА МОРФОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ ІМЕННИКА

1. Слово для аналізу.
2. Початкова форма.
3. Назва загальна / власна.
4. Назва істоти / неістоти.
5. Значення: конкретне (предметне, речовинне, збірне) / абстрактне.
6. Рід, засіб вираження.
7. Число, засіб вираження.
8. Відмінок, засіб вираження.
9. Відміна.
10. Група.
11. Синтаксична роль.

Приклад морфологічного аналізу іменника *дитинства*

І всі весни його *дитинства* склалися в одну... (Ю. Яновський).

1. *Дитинства*.
2. Дитинство.
3. Загальна назва.
4. Неістота.
5. Значення абстрактне.
6. Середній рід, засіб вираження – закінчення.
7. Однина, засіб вираження – закінчення.
8. Родовий відмінок, засіб вираження – закінчення.
9. Друга відміна.
10. Тверда група.
11. Додаток.

СХЕМА МОРФОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ ПРИКМЕТНИКА

1. Слово для аналізу.
2. Початкова форма.
3. Розряд за значенням.
4. Ступінь порівняння, форма (синтетична чи аналітична).
5. Безвідносна міра ознаки.
6. Форма: повна (стягнена, нестягнена) / коротка.
7. Група за кінцевим приголосним основи.
8. Рід, засіб вираження.
9. Число, засіб вираження.
10. Відмінок, засіб вираження.
11. Синтаксична роль.

Приклад морфологічного аналізу прикметника *гарячий*
Гарячий день розлив пекуче золото (Є. Маланюк).

1. *Гарячий*.
2. Гарячий.
3. Якісний.
4. –
5. Відносне вираження міри ознаки.
6. Повна, стягнена.
7. Тверда.
8. Чоловічий рід, засіб вираження – закінчення.
9. Однина, засіб вираження – закінчення.
10. Називний відмінок, засіб вираження – закінчення.
11. Означення.

СХЕМА МОРФОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ ЧИСЛІВНИКА

1. Слово для аналізу.
2. Початкова форма.
3. Розряд за значенням.
4. Група за будовою.
5. Відмінок, засіб вираження.
6. Рід, засіб вираження.
7. Число, засіб вираження.
8. Синтаксична роль.

Приклад морфологічного аналізу числівника *кількохсот*

Протягом *кількохсот* років світ не шкодує епітетів, коли мова заходить про українську пісню (Г. Нудьга).

1. *Кількохсот*.
2. Кількасот.
3. Неозначено-кількісний.
4. Складний.
5. Родовий відмінок, засіб вираження – закінчення.
6. Роду не має.
7. Числа не має.
8. Обставина.

СХЕМА МОРФОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ ЗАЙМЕННИКА

1. Слово для аналізу.
2. Початкова форма.
3. Група за співвідносістю з іншими частинами мови.
4. Розряд за значенням.
5. Рід, засіб вираження.
6. Особа, засіб вираження.
7. Число, засіб вираження.
8. Відмінок, засіб вираження.
9. Синтаксична роль.

Приклад морфологічного аналізу займенника *неї*

Людині треба, щоб її робота залишалася після *неї* самої жити (Ю. Яновський).

1. *Неї*.
2. Вона.
3. Узагальнено-предметний.
4. Особовий.
5. Жіночий рід, засіб вираження – закінчення, суплетивна основа.
6. 3-тя особа, засіб вираження – закінчення.
7. Однина, засіб вираження – закінчення.
8. Родовий відмінок, засіб вираження – закінчення.
9. Додаток.

СХЕМА МОРФОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ ПРИСЛІВНИКА

1. Слово для аналізу.
2. Початкова форма.
3. Група і підгрупа за значенням.
4. Ступінь порівняння.
5. Синтаксична роль.

Приклад морфологічного аналізу прислівника *швидко*

В сю хвилину увійшла Надя, *швидко*, скося поглянула на сестру, однак нічого не сказала й почала мовчки собі вбиратись (Леся Українка).

1. *Швидко*.
2. Швидко.
3. Означальний, якісно-означальний.
4. —.
5. Обставина.

СХЕМА МОРФОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ ДІЄСЛОВА

1. Слово для аналізу.
2. Початкова форма.
3. Вид.
4. Перехідність.
5. Стан.
6. Час, засіб вираження.
7. Спосіб, засіб вираження.
8. Особа, засіб вираження.
9. Рід, засіб вираження.
10. Число, засіб вираження.
11. Основа інфінітива й основа теперішнього часу.
12. Дієвідміна.
13. Синтаксична роль.

Приклад морфологічного аналізу дієслова *ріс*

Виноград *ріс* густими невисокими кущами, листя було чорнозелене, соковите... (П. Загребельний).

1. *Ріс*.
2. Рости.
3. Недоконаний вид.
4. Неперехідне.
5. Поза станом.
6. Минулий час, засіб вираження – закінчення.
7. Дійсний спосіб.
8. Особи не має.
9. Чоловічий рід, засіб вираження – закінчення.
10. Однина, засіб вираження – закінчення.
11. Основа інфінітива – *рос*, основа теперішнього часу – *рост*.
12. Перша дієвідміна.
13. Присудок.

СХЕМА МОРФОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ ДІЄПРИКМЕТНИКА

1. Слово для аналізу.
2. Початкова форма.
3. Стан, засіб вираження.
4. Вид, засіб вираження.
5. Час, засіб вираження.
6. Рід, засіб вираження.
7. Число, засіб вираження.
8. Відмінок, засіб вираження.
9. Синтаксична роль.

Приклад морфологічного аналізу дієприкметника *загублену*
Як радію за ту я людину, що *загублену* радість знайшла (В. Сосюра).

1. *Загублену*.
2. Загублений.
3. Пасивний стан, засіб вираження – суфікс -ен-.
4. Доконаний вид, засіб вираження – за основою.
5. Минулий час, засіб вираження – суфікс -ен-.
6. Жіночий рід, засіб вираження – закінчення.
7. Однина, засіб вираження – закінчення.
8. Знахідний відмінок, засіб вираження – закінчення.
9. Означення.

СХЕМА МОРФОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ ДІЄПРИСЛІВНИКА

1. Слово для аналізу.
2. Початкова аформа.
3. Вид, засіб вираження.
4. Час, засіб вираження.
5. Дія попередня чи одночасна з дієсловом-присудком.
6. Перехідність.
7. Стан.
8. Синтаксична роль.

Приклад морфологічного аналізу дієприслівника *блукаючи*

Світить річка, *блукаючи* заплавами, зникаючи у маревах небосхилу (О. Гончар).

1. ***Блукаючи.***
2. Блукаючи.
3. Недоконаний вид, засіб вираження – за основою, суфікс -ючи.
4. Теперішній час, засіб вираження – суфікс -ючи.
5. Дія, одночасна з дієсловом-присудком.
6. Неперехідне.
7. Активний стан.
8. Обставина.

СХЕМА МОРФОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ ПРИЙМЕННИКА

1. Слово для аналізу.
2. Група за семантикою.
3. Група за будовою.
4. Група за походженням.
5. З якою відмінковою формою вжито в реченні.
6. До складу якого члена речення входить.

Приклад морфологічного аналізу прийменника *при*

Подорожник завжди *при* дорозі росте, до людей, щоб поближче (О. Орач).

1. *При*.
2. Прийменникова конструкція виражає просторові відношення.
3. Простий.
4. Первинний.
5. Поєднаний з іменником *дорога* у формі місцевого відмінка.
6. До обставини.

СХЕМА МОРФОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ СПОЛУЧНИКА

1. Слово для аналізу.
2. Група за способом вживання.
3. Група за будовою.
4. Група за походженням.
5. Група і підгрупа за значенням.
6. Які члени речення чи речення сполучає.

Приклад морфологічного аналізу сполучника *доки*

Доки сонце з неба сяє, тебе не забудуть (Т. Шевченко).

1. *Доки*.
2. Одиничний.
3. Складний.
4. Вторинний.
5. Підрядний, обставинний, часу.
6. Сполучає головне речення з підрядним.

СХЕМА МОРФОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ ЧАСТКИ

1. Слово для аналізу.
2. Група за функцією.
3. Група і підгрупа за значенням.
4. Група за місцем у реченні.
5. Група за походженням.

Приклад морфологічного аналізу частки *це*

Адам – це ти (П. Мовчан).

1. *Це*.
2. Фразова.
3. Вказівна.
4. Препозитивна.
5. Похідна, відзайменникового походження.

СХЕМА МОРФОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ ВИГУКУ

1. Слово для аналізу.
2. Група за значенням.
3. Група за походженням.

Приклад морфологічного аналізу вигука *о*

О, дубе, хто тобі дав силу устояти проти вітрів і злив? (Л. Забашта).

1. *О*.
2. Емоційний.
3. Первинний.

СХЕМА СИНТАКСИЧНОГО АНАЛІЗУ СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ

1. Виписати словосполучення.
2. Початкова форма.
3. Структурний тип:
 - 3.1. Просте.
 - 3.2. Складне.
4. Лексико-граматичні типи:
 - 4.1. За морфологічним вираженням головного компонента:
 - 4.1.1. Дієслівне.
 - 4.1.2. Субстантивне.
 - 4.1.3. Ад'єктивне.
 - 4.1.4. Адвербіальне.
 - 4.2. За морфологічним вираженням головного та залежного компонентів:
 - 4.2.1. Дієслівно-субстантивне.
 - 4.2.2. Дієслівно-ад'єктивне.
 - 4.2.3. Дієслівно-адвербіальне.
 - 4.2.4. Дієслівно-інфінітивне.
 - 4.2.5. Субстантивно-субстантивне.
 - 4.2.6. Субстантивно-ад'єктивне;
 - 4.2.7. Субстантивно-адвербіальне;
 - 4.2.8. Субстантивно-інфінітивне.
 - 4.2.9. Ад'єктивно-субстантивне.
 - 4.2.10. Ад'єктивно-адвербіальне.
 - 4.2.11. Ад'єктивно-інфінітивне.
 - 4.2.12. Адвербіально-субстантивне.
 - 4.2.13. Адвербіально-інфінітивне.
 - 4.2.14. Адвербіально-адвербіальне.
5. Структурна схема (символічний запис).
6. За злитістю компонентів.
7. За граматичним значенням (синтаксичними відношеннями):
 - 7.1. Атрибутивні.
 - 7.2. Апозитивні.
 - 7.3. Об'єктні.
 - 7.4. Суб'єктні.
 - 7.5. Доповнювальні.

7.6. Обставинні.

7.7. Контаміновані.

8. За типом прислівного підрядною зв'язку:

8.1. Узгодження:

8.1.1. Повне / неповне.

8.1.2. Власне граматичне / смислове / умовно-граматичне / асоціативно-граматичне.

8.2. Кореляція:

8.2.1. Повна / неповна.

8.3. Керування:

8.3.1. Безпосереднє / опосередковане.

8.3.2. Сильне / напівсильне / слабке.

8.3.3. Варіативне / неваріативне.

8.4. Прилягання:

8.4.1. Власне прилягання.

8.4.2. Відмінкове прилягання.

8.4.3. Безприйменникове / прийменникове.

9. Граматичні засоби зв'язку:

9.1. Форма слова, відмінок.

9.2. Прийменник.

9.3. Співположення.

Приклад синтаксичного аналізу словосполучення *берези хилить*

Вітер берези смутні хилить в солодкій дрімоті, в тихому сні (М. Рильський).

Берези хилить (**хилить** що? **берези**) – хилити берези, словосполучення просте, передбачуваний і обов'язковий зв'язок, дієслівне, дієслівно-іменникове (вербально-субстантивне), $V_{f3s}N_{s4}$, вільне, об'єктні синтаксичні відношення, керування сильне, пряме, неваріативне. Засіб зв'язку: відмінок (з. в.).

СХЕМА АНАЛІЗУ ПРОСТОГО НЕУСКЛАДНЕНОГО РЕЧЕННЯ

1. За метою висловлювання: розповідне, питальне, спонукальне.
2. За емоційно-експресивним забарвленням: окличне, неокличне.
3. За характером вираження відношення до дійсності: стверджувальне, заперечне, стверджувально-заперечне.
4. За членованістю: членоване чи нечленоване.
5. За способом вираження предикативності: односкладне чи двоскладне (якщо односкладне, то: означено-, неозначено- чи узагальнено-особове; безособове; інфінітивне; генітивне; номінативне; вокативне).
6. За поширеністю: поширене чи непоширене (якщо поширене, то чим: прислівними поширювачами (другорядними членами) чи приреченськими (детермінантами)).
7. За наявністю / відсутністю необхідних членів для розкриття його змісту: повне, неповне (контекстуальне чи ситуативне), еліптичне, парцельоване, приєднувальна конструкція.
8. Назвати предикативну основу (якщо наявна, то: групу підмета, групу присудка двоскладного речення; групу головного члена односкладного речення).
9. Характеристика головних і другорядних членів:
 - а) **підмет** – 1) за структурою (простий (неускладнений чи ускладнений), складений); 2) за морфологічним вираженням; 3) за місцем розташування щодо присудка (препозитивний / постпозитивний); 4) за типом синтаксичного зв'язку з присудком (координація, співположення, співв'яз);
 - б) **присудок** – 1) за структурою (простий (неускладнений чи ускладнений), подвійний, складений (дієслівний чи іменний), складний (двох-, трьох- чи чотиричленний)); 2) за морфологічним вираженням; 3) за місцем розташування щодо підмета (препозитивний, постпозитивний); 4) за типом синтаксичного зв'язку з підметом (координація, співположення, співв'яз);
 - в) **головний член односкладного речення** – 1) за структурою (простий (неускладнений чи ускладнений), складений); 2) за морфологічним вираженням;
 - г) **додаток** – за структурою (простий чи складений); 2) за морфологічним вираженням; 3) за місцем розташування щодо головного компонента (препозитивний / постпозитивний); 4) за типом підрядного зв'язку; 5) прямий чи непрямий;
 - д) **означення** – 1) за поширеністю (поширене чи непоширене); 2) за морфологічним вираженням; 3) за місцем розташування щодо означуваного (головного) компонента (препозитивне / постпозитивне); 4) за типом підрядного зв'язку; 5) за узгодженістю / неузгодженістю з головним компонентом (узгоджене чи неузгоджене);

е) **прикладка** – 1) за поширеністю (поширена чи непоширена); 2) за морфологічним вираженням; 3) за місцем розташування щодо означуваного (головного) компонента (препозитивна / постпозитивна); 4) за типом підрядного зв'язку;

ж) **обставина** – 1) за поширеністю (поширена чи непоширена); 2) за морфологічним вираженням; 3) за місцем розташування щодо означуваного (головного) компонента (препозитивна / постпозитивна); 4) за типом підрядного зв'язку; 5) за значенням;

з) **детермінант** – 1) за поширеністю (поширений чи непоширений); 2) за морфологічним вираженням; 3) за місцем розташування щодо предикативної основи; 4) за типом синтаксичного зв'язку.

СХЕМА АНАЛІЗУ ПРОСТОГО УСКЛАДНЕНОГО РЕЧЕННЯ

1. За метою висловлювання: розповідне, питальне чи спонукальне.
2. За емоційно-експресивним забарвленням: окличне чи неокличне.
3. За характером вираження відношення до дійсності: стверджувальне, заперечне чи стверджувально-заперечне.
4. За членованістю: членоване чи нечленоване.
5. За способом вираження предикативності: односкладне чи двоскладне (якщо односкладне, то: означено-, неозначено- чи узагальнено-особове; безособове; інфінітивне; генітивне; номінативне; вокативне).
6. За поширеністю: поширене чи непоширене (якщо поширене, то чим: прислівними поширювачами (другорядними членами) чи приреченневими (детермінантами).
7. За наявністю / відсутністю необхідних членів для розкриття його змісту: повне, неповне (контекстуальне чи ситуативне), еліптичне, парцельоване, приєднувальна конструкція.
8. Назвати предикативну основу (якщо наявна, то: групу підмета, групу присудка двоскладного речення; групу головного члена односкладного речення).
9. Характеристика головних і другорядних членів:
 - а) **підмет** – 1) за структурою (простий (неускладнений чи ускладнений), складений); 2) за морфологічним вираженням; 3) за місцем розташування щодо присудка (препозитивний / постпозитивний); 4) за типом синтаксичного зв'язку з присудком (координація, співположення, співв'язь);
 - б) **присудок** – 1) за структурою (простий (неускладнений чи ускладнений), подвійний, складений (дієслівний чи іменний), складний (дво-, три- чи чотиричленний); 2) за морфологічним вираженням; 3) за місцем розташування щодо підмета (препозитивний / постпозитивний); 4) за типом синтаксичного зв'язку з підметом (координація, співположення, співв'язь);
 - в) **додаток** – 1) за структурою (простий чи складений); 2) за морфологічним вираженням; 3) за місцем розташування щодо головного компонента (препозитивний / постпозитивний); 4) за типом підрядного зв'язку; 5) прямий чи непрямий;
 - г) **означення** – 1) за поширеністю (поширене чи непоширене); 2) за морфологічним вираженням; 3) за місцем розташування щодо означуваного (головного) компонента (препозитивне / постпозитивне); 4) за типом підрядного зв'язку, 5) за узгодженістю / неузгодженістю з головним компонентом (узгоджене чи неузгоджене);
 - д) **прикладка** – 1) за поширеністю (поширена чи непоширена); 2) за морфологічним вираженням; 3) за місцем розташування щодо означуваного (головного) компонента (препозитивна / постпозитивна); 4) за типом підрядного зв'язку;
 - е) **обставина** – 1) за поширеністю (поширена чи непоширена); 2) за морфологічним вираженням; 3) за місцем розташування щодо означуваного (головного) компонента (препозитивна / постпозитивна); 4) за типом підрядного зв'язку; 5) за значенням;

ж) **детермінант** – 1) за поширеністю (поширений чи непоширений); 2) за морфологічним вираженням; 3) за місцем розташування щодо предикативної основи; 4) за типом синтаксичного зв'язку.

Якщо просте речення ускладненого типу, то ускладнювальні компоненти аналізуються за такою схемою:

а) **однорідні члени** – 1) вказати кількість рядів; 2) які члени речення виступають однорідними; 3) за структурою; 4) за морфологічним вираженням; 5) за поширеністю; 6) за місцем розташування щодо означуваного компонента (назвати його; якщо це узагальнювальний елемент, то вказати, яке поняття означає (широке родове, найближче родове, ціле в його відношенні до складників); 7) за типом синтаксичного зв'язку з означуванним і між собою;

б) **відокремлені члени** – 1) за поширеністю; 2) за місцем розташування щодо головного компонента (препозитивний / постпозитивний); 3) за морфологічним вираженням; 4) за типом синтаксичного зв'язку; 5) назвати умови і засоби відокремлення;

в) **уточнювальні члени** – 1) за поширеністю; 2) за місцем розташування щодо уточнюваного (назвати і вказати, яке поняття він виражає); 3) за морфологічним вираженням; 4) за типом синтаксичного зв'язку; 5) назвати умови і засоби відокремлення;

г) **вставні та вставлені компоненти** – 1) за структурою (за обсягом); 2) за значенням; 3) за способом включення в основне речення (сполучниковий чи безсполучниковий); 4) за місцем у реченні;

д) **звертання** – 1) за структурою; 2) за емоційним забарвленням; 3) за способом вираження; 4) за поширеністю; 5) за місцем у реченні.

Приклад синтаксичного аналізу простого ускладненого речення

Покинута людьми на довгі дні, дорога помирає в бур'яні (Д. Павличко).

1. Речення розповідне, неокличне, стверджувальне, членоване, поширене, повне.
2. Підмет *дорога* простий, препозитивний, виражений формою н. в. однини іменника (ж. р., одн.).
3. Присудок *помирає* простий, постпозитивний, виражений дієсловом теперішнього часу недок. в., 3-ї особи.
4. Між підметом і присудком наявний предикативний зв'язок в основній формі вияву – координації.
5. Обставина – *в бур'яні* (місця), виражена сполученням прийменника та іменника (м. в.).
6. Речення ускладнене відокремленим означенням – *покинута людьми на довгі дні* – вираженим дієприкметниковим зворотом у препозиції з обставинним відтінком причини.

СХЕМА СИНТАКСИЧНОГО АНАЛІЗУ СКЛАДНОГО РЕЧЕННЯ

1. Встановити тип речення за кількістю предикативних частин та за наявністю / відсутністю сполучникових засобів (сполучникове / безсполучникове).
2. Якщо сполучникове, то сурядне чи підрядне.
3. Визначити тип речення за метою висловлювання (розповідне / питальне / спонукальне).
4. За емоційно-експресивним забарвленням (окличне / неокличне).
5. За характером відношення до дійсності (стверджувальне / заперечне / стверджувально-заперечне).
6. Послідовність аналізу речень із сурядним типом зв'язку:
 - 6.1. Кількість частин (виокремити кожна з них і назвати).
 - 6.2. Семантико-синтаксичні відношення між частинами.
 - 6.3. Засоби вираження змістових і синтаксичних зв'язків між частинами (сполучники, видо-часові, способові форми дієслів-присудків чи головних членів, лексичні засоби тощо).
 - 6.4. Порядок частин (вільний / фіксований).
7. Аналіз кожної предикативної частини за схемою простого речення.
8. Пунктуація.

Послідовність аналізу речень із підрядним типом зв'язку

1. За кількістю частин (двокомпонентне / багатоконпонентне (виокремити кожна з них та назвати, кваліфікуючи за значущістю: головна / підрядна).
2. Тип синтаксичного зв'язку між частинами (прислівний, прислівно-кореляційний, детермінантний, детермінантно-кореляційний).
3. Позиція підрядної частини щодо головної (до чого стосується підрядна частина: до одного члена речення чи словосполучення чи до всього змісту головної) і визначення на основі цього типу структурної взаємодії – членована / нечленована структура.
4. На яке запитання відповідає підрядна частина.
5. Вид підрядної частини за чотирма класифікаціями: а) формально-граматична; б) логіко-граматична; в) структурно-семантична; г) шкільна.
6. Засоби поєднання підрядної та головної частин.
7. Місце підрядної частини у складнопідрядному реченні.
8. Аналіз кожної частини (головної та підрядної) за схемою простого речення.
9. Пунктуація.

Послідовність аналізу речень із сурядністю та підрядністю

1. Кількість частин (виокремити кожна з них і назвати).
2. Частини речення із сурядним типом зв'язку, засоби їх поєднання.

3. Змістові відношення між сурядними частинами.
4. Кваліфікація підрядних частин і встановлення їх зв'язку з головною.
5. Місце підрядної частини у складнопідрядному реченні.
6. Аналіз кожної частини за схемою простого речення.
7. Пунктуація.

Послідовність аналізу речень із безсполучниковим типом зв'язку

1. Кількість частин (виокремити кожну з них і назвати).
2. Кваліфікація зв'язку між частинами та їх змістових відношень (однотипні / різнотипні).
3. Засоби вираження змістових і синтаксичних зв'язків між частинами безсполучникового речення.
4. Аналіз кожної частини за схемою простого речення.
5. Пунктуація.

Послідовність аналізу речень із сполучниковим / безсполучниковим зв'язком

1. Кількість частин (виокремити кожну з них і назвати).
2. Частини речення, поєднані сурядним зв'язком, аналізуються за схемою розбору складносурядного речення: а) змістові відношення між частинами; б) засоби вираження змістових і синтаксичних зв'язків між частинами (сполучники, видо-часові, способові форми дієслів-присудків, лексичні засоби тощо); в) порядок частин (вільний / фіксований); г) аналіз кожної частини за схемою простого речення.
3. Частини, поєднані підрядним зв'язком, аналізують за схемою розбору складнопідрядного речення: а) тип зв'язку частин; б) позиція підрядної частини щодо головної; в) на яке питання відповідає; г) вид підрядної частини за чотирма принципами; д) засоби поєднання підрядної і головної частин; е) місце підрядної частини щодо головної у складнопідрядному реченні; ж) аналіз кожної частини (головної та підрядної) за схемою простого речення.
4. Частини, поєднані безсполучниковим типом зв'язку, розглядаються за схемою розбору безсполучникового речення: а) змістові відношення між частинами; б) засоби вираження змістових і синтаксичних зв'язків між частинами (сполучники, видо-часові, способові форми дієслів-присудків, лексичні засоби тощо); в) аналіз кожної частини за схемою простого речення.
5. Пунктуація.

Приклад синтаксичного аналізу складносурядного речення

Любив Кирило не тільки працю, а й гостину завжди святкував весело (Ю. Мушкетик).

1. Речення розповідне, неокличне, стверджувальне, формально елементарне, семантично елементарне.

2. Речення складне, сполучникове, складносурядне.

3. Складносурядне речення складається з двох частин:

а) *любив Кирило не тільки працю;*

б) *а й гостину завжди святкував весело.*

4. Між предикативними частинами реалізуються єднальні (градаційні) смислові відношення, закрита структура.

5. Засобами вираження смислових і синтаксичних зв'язків між частинами є семантичний сполучник *не тільки..., а й* і форми дієслів-присудків.

6. Порядок частин у складносурядному реченні зв'язаний.

7. Перша частина – *любив Кирило не тільки працю* – двоскладна, повна, поширена, формально елементарна, семантично елементарна.

Підмет *Кирило* простий, виражений формою називного відмінка однини іменника.

Присудок *любив* простий дієслівний, чоловічого роду, минулого часу, недоконаного виду, перехідної форми.

Між підметом і присудком наявний предикативний зв'язок в основній формі вияву – взаємозалежній координації.

8. Друга частина – *а й гостину завжди святкував весело* – двоскладна, неповна (контекстуально, відновлюємо підмет *Кирило* з попереднього речення простого), поширена (*гостину* – прямий додаток, виражений іменником ж. р., одн., з. в.), обставини часу: *завжди* (прислівник), способу дії: *весело* (прислівник); формально елементарна, семантично неелементарна.

Підмет (*Кирило*) простий, виражений формою називного відмінка однини іменника.

Присудок *святкував* простий дієслівний, який складається з дієслова *святкував*, вираженого формою чоловічого роду минулого часу дієслова недоконаного виду, перехідної форми.

Між підметом і присудком наявний предикативний зв'язок в основній формі вияву – взаємозалежній координації.

9. Предикативні частини відділено між собою комою.

10. Схема:

– горизонтальна: не тільки [], а й [];

– вертикальна: не тільки [], а й [].

Приклад синтаксичного аналізу скланопідрядного речення

Хлопці вийшли до села з заходу, так що тепер їм не було чого боятись (Г. Тютюнник).

1. Речення складне, сполучникове, складнопідрядне, розповідне, стверджувальне, неокличне, формально елементарне, семантично елементарне.

2. Складається з двох частин, одна з яких головна, друга – підрядна. Між ними наявний непередбачуваний, необов'язковий детермінантний реченнєвотвірний синтаксичний зв'язок з власне-детермінантним виявом.

3. Структура речення членована і характеризується виявом сполучникового підрядного зв'язку в його непередбачуваному поєднувальному коаліційному вияві.

4. Підрядна частина не відповідає на питання, оскільки її наявність постає логічно немотивованою.

5. Тип підрядної частини: 1) за формально-граматичною класифікацією – підрядна частина поєднується з головною за допомогою сполучника – *так що*, характеризуючись семантикою наслідковості; 2) за логічною (логіко-граматичною) класифікацією – підрядна частина належить до обставинних наслідкових; 3) за структурно-семантичною класифікацією – складнопідрядне речення членованої структури з підрядним детермінантним зумовленим наслідком і поєднується з головною частиною за допомогою обставинного сполучника підрядності *так що*; підрядна частина знаходиться у постпозиції щодо головної, фіксована.

6. Головна частина – *Хлопці вийшли до села з заходу* – двоскладна, повна, поширена, формально елементарна, семантично елементарна, у якій всі члени речення є валентно зумовленими.

Підмет *хлопці* простий, виражений формою множини іменника, назва істоти, назва особи, загальна назва, називний відмінок.

Присудок *вийшли* простий дієслівний, виражений формою минулого часу дієслова доконаного виду, неперехідна форма, активний стан, форма множини.

Між підметом і присудком наявний предикативний зв'язок в основній синтаксичній формі вияву – взаємозалежній координації, що ґрунтується на взаємодії різнойменних морфологічних категорій іменника і дієслова.

Обставина *до села* місця, виражена формою родового відмінка та позначає семантику напряму кінцевої локації, обставина *з заходу* – позначає семантику напряму вихідної локації.

7. Підрядна частина – *так що тепер їм не було чого боятись* – односкладна (безособово-інфінітивне речення), повна, поширена, формально елементарна, семантично елементарна, у якій всі члени речення є валентно зумовленими.

Підмета немає. Головний член речення – *не було чого боятись* – складений дієслівний, виражений безособовою формою *не було чого* та інфінітивом *боятись*. Обставина *тепер* (прислівник) позначає час, додаток *їм* (займенник особовий 3-ї особи множини у д. в.) – непрямий додаток (адресатність).

Приклад синтаксичного аналізу складного безсполучникового речення

Котилось сонце в синій стелі, тополі гнулися в поклін, гудки на станції веселі кричали вітру вперегін (А. Малишко).

1. Розповідне, неокличне, стверджувальне, формально елементарне, семантично елементарне.
2. Безсполучникове, бо засобом зв'язку предикативних частини є інтонація.
3. Складається з трьох предикативних частин: а) *котилось сонце в синій стелі*; б) *тополі гнулися в поклін*; в) *гудки на станції веселі кричали вітру вперегін*.
4. Між предикативними частинами реалізуються часові (єднальні) відношення (послідовність). Структура відкрита.
5. Предикативні частини з'єднані між собою, крім інтонації, співвідношенням видо-способових форм дієслів-присудків.
6. Перша частина *котилось сонце в синій стелі* (аналіз за схемою простого речення).
7. Друга частина *тополі гнулися в поклін* (аналіз за схемою простого речення).
8. Третя частина *гудки на станції веселі кричали вітру вперегін* (аналіз за схемою простого речення).
9. Предикативні частини відділено між собою комою.
10. Схема:
 - горизонтальна: [], [], [];
 - вертикальна: [], [], []

Приклад синтаксичного аналізу складного речення з різними видами зв'язку

Тадей навчив свою молоду дружину грамоти¹, а вона передала синові разом з молоком рідну мову, пісню, той особливий ліризм², що б'є з поезій Рильського чистим українським джерелом³ (Ю. Лавріненко).

1. Речення розповідне, неокличне, стверджувальне, формально неелементарне, семантично неелементарне.
2. Складне речення з сурядним та підрядним зв'язком.
3. Складається з трьох предикативних частин: 1) *Тадей навчив свою молоду дружину грамоти*; 2) *вона передала синові разом з молоком рідну мову, пісню, той особливий ліризм*; 3) *що б'є з поезій Рильського чистим українським джерелом*.
4. На вищому рівні членування виділено дві предикативні частини, з'єднані сурядним зв'язком (сурядність зіставна, виражена інтонацією зіставлення, сполучником та порядком розташування предикативних частин).

5. На нижчому (внутрішньому) рівні членування виділяється третя предикативна частина, що пояснює у попередній предикативній іменник *ліризм*, відповідає на питання який? і приєднується сполучним словом **що** (його можна замінити словом *який*), яке є підметом у цій частині речення. Це складнопідрядне присубстантивно-атрибутивне (означальне) речення.

6. У реченні поєднується сурядний і підрядний зв'язок. Отже, це багатоконпонентне складне речення із сурядним і підрядним зв'язком.

7. Перша предикативна частина (аналізується за схемою простого речення). Друга та третя предикативні частини також аналізуються як прості речення.

8. Кома ставиться після першої предикативної частини перед сполучником сурядності й після другої – перед сполучним словом *що*.

9. Далі подаються графічна і лінійна схеми речення:

Лінійна: [], а [], (), графічна:

СХЕМА СТИЛІСТИЧНОГО АНАЛІЗУ ТЕКСТУ

1. Визначити стиль і підстиль тексту, сферу його вживання.
2. Указати тип мовлення за характером мовленнєвої діяльності комунікантів (розповідь, опис, міркування).
3. Подати загальний лінгвістичний коментар щодо тексту, визначивши ознаки стилю, типові мовні засоби, розтлумачуючи незрозумілі та іншомовні слова, спеціальні вислови тощо.
4. Схарактеризувати лексику за сферою вживання, активністю / пасивністю, виявити роль лексичних засобів у тексті.
5. Виявити стилістичні функції та прийоми введення в текст термінів.
6. Схарактеризувати загальні граматичні особливості тексту (визначити специфічні граматичні форми й синтаксичні конструкції, їх стилістичну функцію).
7. Проаналізувати засоби зв'язності тексту.
8. Відшукати мовні засоби для вираження теми та ідеї тексту.

Приклад стилістичного аналізу тексту

Бліц і його «українські родичі»

Сьогодні для багатьох стало улюбленим, «модним» запозичення *бліц*, яке почали поєднувати з різними словами української літературної мови і помилково писати переважно через дефіс, пор.: *бліц-опитування, бліц-інтерв'ю, бліц-зустріч, бліц-візит, бліц-підсумки, бліц-огляд, бліц-біографія, бліц-коментар, бліц-новини, бліц-диктант, бліц-вікторина, бліц-конкурс, бліц-турнір, бліц-кредит, бліц-ремонт* та ін. Очевидно, його вподобали за те, що значення «короткий, дуже короткий, миттєвий, блискавичний» співзвучне зі стрімким, динамічним темпом нашого життя. Проте донедавна обходилися без *бліц* і вживали замість нього цілу низку українських синонімів, за допомогою яких передавали найтонші відтінки значення «що триває недовго» й уникали одноманітності. Серед них – *короткий, недовгий, нетривалий, короткотривалий, короткочасний, миттєвий, блискавичний, короткотерміновий, короткостроковий, стислий, швидкий* та ін. Ось як можна замінити цими синонімами згадані утворення з *бліц*: *коротке (блискавичне) опитування; коротке інтерв'ю; коротка (нетривала) зустріч; короткий (короткочасний) візит; короткі (основні) підсумки; коротка (стисла) біографія, короткий (стислий) огляд; короткий (стислий) коментар; короткі (основні) новини; короткий диктант; коротка вікторина; короткий конкурс; короткий турнір чи турнір, дуже скорочений у часі; короткотерміновий (короткостроковий) кредит; швидкий (косметичний, поверховий) ремонт* та ін. Тож не зневажаймо численних «українських

родичів» запозичення *бліц*. Вони зрозуміліші, органічніші, багатші на різні значеннєві відтінки. А ще – свої, рідні!

Катерина Городенська

1. Визначити стиль і підстиль тексту, сферу його вживання.

Науковий стиль.

Науково-популярний підстиль.

Сфера поширення – освіта, культура.

2. Указати тип мовлення за характером мовленнєвої діяльності комунікантів (розповідь, опис, міркування).

Розповідь (виразними ознаками розповіді в цьому тексті постають багатослівність, поширеність, деталізація, традиційна структура (початок, розвиток, кінець), невимушеність мовлення, неофіційний товариський характер відносин між комунікантами).

Різновид розповіді – повідомлення.

3. Подати загальний лінгвістичний коментар щодо тексту, визначивши ознаки стилю, типові мовні засоби, розтлумачуючи незрозумілі та іншомовні слова, спеціальні вислови тощо).

Специфіку аналізованого тексту визначають емоційний, пристрасний тон мовлення, наявність закликів, уявна діалогічність. Текст орієнтований на читача-неспеціаліста, тому виклад простий і несуперечливий. Щоб підтримувати інтерес читача до тексту, автор використовує прийом ритмічного чергування простих, близьких читачеві прикладів із теоретичними коментарями.

4. Схарактеризувати лексику за сферою вживання, активністю / пасивністю, виявити роль лексичних засобів у тексті.

Лексика тексту загальноновживана, активна.

Відповідно до специфіки науково-популярного дискурсу в аналізованому тексті мінімально використано лексичні засоби виразності: лише наприкінці тексту автор уживає епітети *свої, рідні*, апелюючи до особистого емоційного досвіду читача.

5. Виявити стилістичні функції та прийоми введення в текст термінів.

У тексті не репрезентовано нової спеціальної термінології, за винятком відомих усім користувачам ще зі шкільної практики термінів *дефіс, синонім*, тому їх подано без витлумачень і коментарів.

6. Схарактеризувати загальні граматичні особливості тексту (визначити специфічні граматичні форми й синтаксичні конструкції, їх стилістичну функцію).

У тексті використано різні за структурою й за семантикою речення, що увиразнює, динамізує текст, тримаючи увагу читача / слухача.

7. Проаналізувати засоби зв'язності тексту.

Засобами зв'язності тексту є:

– на граматичному рівні (граматична зв'язність) – займенники (*що*) та займенникові слова (*який*) використані як елементи співвідносності між частинами складнопідрядних речень, однакові видо-часові форми дієслів;

– семантична зв'язність ґрунтується на повторенні слів *синоніми, значення* в різних реченнях у різних відмінкових формах;

– логічну смислову зв'язність спостерігаємо в причиново-наслідкових відношеннях між елементами тексту, під час аналізу й синтезу його частин.

8. Відшукати мовні засоби для вираження теми та ідеї тексту.

Найважливішою функцією науково-популярного тексту постає популяризація та пропаганда наукових знань. Такий текст виконує просвітницьке завдання, будить подальший пізнавальний інтерес, формує світогляд читача. Саме цій функції підпорядковані всі мовні засоби й композиція аналізованого тексту.

Крила

А й правда, крилатим ґрунту не треба.

Землі немає, то буде небо.

Немає поля, то буде воля.

Немає пари, то будуть хмари.

В цьому, напевно, правда пташина...

А як же людина? А що ж людина?

Живе на землі. Сама не літає.

А крила має. А крила має!

Вони, ті крила, не з пуху-пір'я,

А з правди, чесноти і довір'я.

У кого – з вірності у коханні.

У кого – з вічного поривання.

У кого – з щирості до роботи.

У кого – з щедрості на турботи.

У кого – з пісні, або з надії,

Або з поезії, або з мрії.

Людина нібито не літає...

А крила має. А крила має!

(Л. Костенко)

1. Визначити стиль і підстиль тексту, сферу його вживання.

Художній стиль.

Ліричний підстиль.

Сфера поширення – творча діяльність, мистецтво, культура, освіта.

2. Указати тип мовлення за характером мовленнєвої діяльності комунікантів (розповідь, опис, міркування – для прозових творів; жанр – для віршових).

Жанр – поезія (підтвердженням жанрової належності аналізованого тексту є такі його ознаки: вираження почуттів і роздумів, викликаних зовнішніми обставинами; елементи розповіді, описи; висока образність та емоційність; використання образотворчих засобів; стислість викладу; віршова форма; малий обсяг).

Філософська поезія.

3. Подати загальний лінгвістичний коментар щодо тексту, визначивши ознаки стилю, типові мовні засоби, розтлумачуючи незрозумілі та іношомовні слова, спеціальні вислови тощо).

До стилістичних ознак цього тексту належать образність, поетичність, зображувальність, експресивність, естетизм мовлення. Виразно простежується органічний зв'язок між об'єктивністю реального світу та суб'єктивністю його сприйняття людиною.

4. Схарактеризувати лексику за сферою вживання, активністю / пасивністю, виявити роль лексичних засобів у тексті.

Авторка тексту використовує конкретно-чуттєву лексику (назви осіб, речей, дій, явищ, ознак) активного стану.

Емоційно-експресивний словник у творі репрезентовано нешироко: зафіксовано лише антонімічні пари як семантичного (*немає – буде (будуть)*), так і контекстуального характеру (з одного боку *трунт, земля, поле*, а з іншого – *небо, хмари, воля*).

В аналізованій поезії не розвинена широко тропіка. Спостерігаємо наскрізний метафоричний образ – *крила* як образне втілення духовного багатства, духовного натхнення людини; порівняння: «*крила, не з пуху-пір'я, а з правди, чесноти і довір'я*» та епітет «*вічного поривання*».

5. Виявити стилістичні функції та прийоми введення в текст термінів.

Зважаючи на жанрово-стильову специфіку твору, термінологія в ньому не представлена.

6. Схарактеризувати загальні граматичні особливості тексту (визначити специфічні граматичні форми й синтаксичні конструкції, їх стилістичну функцію).

Специфікою цього тексту є широке використання стилістичних синтаксичних фігур:

- риторичних запитань: «*А як же людина?*», «*А що ж людина?*»;
- риторичних окликів: «*А крила має!*»;
- анафори: «*То буде ...*», «*У кого...*», «*або з ...*»;
- антитези: «*Землі немає, то буде небо*»;

– еліпсису: *У кого – з вірності у коханні. У кого – з вічного поривання. У кого – з щирості до роботи. У кого – з щедрості на турботи. У кого – з пісні, або з надії.*

7. Проаналізувати засоби зв'язності тексту.

Засобами зв'язності тексту постають:

– на граматичному рівні – співвіднесення іменника *людина* із займенниковим відповідником у родовому відмінку *кого*; еліптичне вираження компонента *крила* в низці речень, що корелює з його лексично вираженою формою в інших реченнях; співвіднесеність видо-часових форм дієслів;

– семантична зв'язність ґрунтується на анафоричних, дистантних повтореннях слів (*крила*) або їх поєднань «*То буде ...*», «*У кого ...*», «*або з ...*» у різних реченнях.

– логічну смислову зв'язність спостерігаємо в причиново-наслідкових відношеннях між елементами тексту.

8. Відшукати мовні засоби для вираження теми та ідеї тексту.

Тему тексту визначаємо як розповідь про духовно багату людину, а ідею – як уславлення духовних поривань людини. Основний засіб, який їх утілює, – образ крил. Крила у поезії Ліни Костенко набувають міфологічного, теологічного, духовного, а отже, і філософського значення. Вони є символом руху, «польоту» душі, думки, уяви, одухотвореності, краси.

СХЕМА РИТОРИЧНОГО АНАЛІЗУ ТЕКСТУ*

1. Визначити тему та предмет висловлювання, обґрунтувати актуальність.
2. Виділити головну тезу (подати її формулювання).
3. Визначити мету висловлювання та завдання.
4. Схарактеризувати (змоделювати) цільову аудиторію (кількісні показники, рівень обізнаності в темі, соціально-культурні ознаки, ставлення до промови); чи враховано специфіку аудиторії.
5. Визначити вид красномовства, стиль мовлення, форму викладу інформації. Подати структуру висловлювання.
6. Схарактеризувати вступну частину висловлювання та риторичні прийоми, використані в ній.
7. Схарактеризувати основну частину висловлювання (структура аргументації, види аргументів, моделі топосів).
8. Проаналізувати істинність / неістинність аргументів.
9. Схарактеризувати текст відповідно до основних ознак комунікативно якісного мовлення: правильність, логічність, доцільність, точність, виразність, ясність, етичність, естетичність.
10. Схарактеризувати риторичні фігури та тропи, використовувані у висловлюванні, вказати їх функції.
11. Схарактеризувати наведені в тексті цитати та приклади, вказати мету їх використання.
12. Схарактеризувати завершальну частину висловлювання та риторичні прийоми, використані в ньому; чи підпорядкований спосіб завершення виступу загальній меті висловлювання.
13. Схарактеризувати аксіологічний аспект висловлювання.
14. Схарактеризувати оратора як промовця (дикція, інтонація, дихання, темп мовлення, ритм, паузи, логічний наголос).
15. Схарактеризувати (за можливості) невербальні засоби (міміка, жести, візуальний контакт).
16. Сформулювати висновок про реалізацію мети та комунікативного завдання.

** Аналіз можна ілюструвати конкретними прикладами з тексту.*

Приклад риторичного аналізу тексту

Українці й українки!

Сьогодні Міжнародний жіночий день, день боротьби за права жінок.

Щороку в цей день я дякую.

Дякую своїй мамі, телефоную їй. Дякую за те, що завжди в нашій родині була і є повага.

Дякую своїй дружині. За те, що ми разом, кохаємо, і за те, що в нас є такі прекрасні діти.

Дякую жінкам, які працюють зі мною. І це дуже важливо, що ми нарівні як колеги.

І сьогодні можна сказати різні слова, звернути увагу на різні аспекти цього дня.

Кожен і кожна мають свою думку, як і що робити в цей день, 8 березня. І в цьому – наша сила. В цьому є свобода.

Ми рівні, ми вільні, ми в міцній Україні.

Мені здається, важливо сьогодні саме подякувати. Подякувати всім жінкам, які працюють, навчають, навчаються, рятують, лікують, воюють – воюють за Україну. Згадати, подумати й подякувати всім жінкам, які віддали свої життя за нашу державу.

Подякувати мамам. Згадати, що поки мама жива, ти можеш відчути себе дитиною. Подякувати коханим за повагу й силу.

Разом ми сильні. Разом ми нездоланні. Разом ми вільні. І разом ми точно переможемо.

Обов'язково.

Слава Україні!

(Привітання Володимира Зеленського

з Міжнародним днем боротьби за права жінок. 8 березня 2023 р.)

1. Тема: вшанування жінок у Міжнародний день боротьби за права жінок.

Предмет промови: роль жінок в українському суспільстві.

Актуальність: тема є особливо важливою у контексті сучасних українських реалій (участь жінок у війні із загарбниками, волонтерство тощо).

2. Головна теза: «Ми рівні, ми вільні, ми в міцній Україні. Разом ми сильні. Разом ми нездоланні. Разом ми вільні. І разом ми точно переможемо». У ній поєднано ключові цінності демократичної держави: рівність, свобода, єдність, перемога.

3. Мета та завдання: вшанування жінок, висловлення вдячності їм; необхідність викликати певні емоції, почуття, надати моральну підтримку.

4. Цільова аудиторія: уся Україна, зокрема жіноцтво. Рівень обізнаності аудиторії з темою висловлювання високий (усім відома історія свята); специфіка аудиторії врахована, оскільки увага зацентрована на образах, які для українського суспільства є значущими (мати, дружина, колеги, захисниці); ставлення до висловлювання позитивне.

5. *Вид красномовства, стиль, форма*: висловлювання (промова-звернення) епідейктичного характеру, стиль мовлення – публіцистичний; форма викладу – монологічна; структура: вступ, основна частина, завершення.

6. *Вступна частина*: привертання уваги аудиторії через актуалізацію значущості предмета висловлювання.

7. *Основна частина*: використано емпіричну аргументацію (теза обґрунтовується шляхом безпосереднього звернення до дійсності). Аргументи більшою мірою емоційні (подяка, згадуються жертви війни) та етичні (повага). Топоси, що використовуються, пов'язані з сутністю предмета промови.

8. *Аргументи*: істинні, базуються на очевидних фактах, що не містять маніпулятивності і не потребують доказів (жінки працюють, навчають, навчаються, рятують, лікують, воюють).

9. *Комунікативна якість мовлення*: мовлення правильне, структура чітка і зрозуміла, звернення доцільне, бо приурочене до конкретної дати; текст легко сприймається, оскільки не перевантажений спеціальною лексикою, термінами; етично текст витриманий на високому рівні – висловлюється вдячність і повага; висловлювання вирізняється простотою і щирістю.

10. *Риторичні фігури та тропи*: у тексті використано багато риторичних фігур і тропів (анафора, паралелізм, антитеза, метафори тощо). За допомогою цих засобів висловлювання набуває образності, емоційності.

11. *Цитати та приклади*: у тексті немає прямих цитат, приклади взяті з особистого досвіду, завдяки чому висловлювання стає персоналізованим.

12. *Завершальна частина*: поєднано прийом апелювання та прийом перспективи (оратор емоційно завершує промову, впливає на почуття аудиторії, окреслює гіпотетичний розвиток предмета промови).

13. *Аксіологічний аспект*: виражений, оскільки актуалізовано основні цінності демократичного суспільства (рівність, гідність, вдячність, любов, єдність).

14. *Промовець як оратор*: має чітку дикцію, вдало використовує логічні наголоси, дихання урівноважене, темп мовлення середній, ритмічність виражена, оскільки звернення побудоване на коротких реченнях і частих повторах, наявні логічні паузи.

15. *Невербальні засоби*: міміка стримана, жестикуляція мінімальна, долоні переважно відкриті, зоровий контакт наявний (оратор не має страху перед аудиторією, погляд прямий).

16. *Висновок про реалізацію мети та комунікативного завдання*. На нашу думку, мета звернення реалізована повністю, а завдання виконані, оскільки оратор не тільки вшановує жінок, а й сприяє формуванню почуття єдності в умовах війни.

Параметрами психолінгвістичного аналізу слугують:

- обсяг тексту;
- кількість речень;
- їх середній розмір;
- коефіцієнт лексичної різноманітності;
- коефіцієнт дієслівності / агресивності;
- коефіцієнт емболії.

Показник середнього розміру речень засвідчує особливості вербального інтелекту або різку зміну емоційного стану автора тексту. Наявний обернено пропорційний корелятивний зв'язок між збільшенням ступеня емоційності мовлення та обсягом висловлювання: що емоційнішим є мовець, то коротшими висловлюваннями він послуговуватиметься.

Коефіцієнт словникової різноманітності спрямований на виявлення психопатології, наприклад, шизофренії або схильності до неї. Словникова різноманітність також визначає вербальний інтелект автора тексту. Цей коефіцієнт вираховується за формулою:

$$\text{Коефіцієнт словникової різноманітності} = \left(\frac{\text{Кількість різних слів}}{2 \times \text{Кількість слів}} \right) \times 100\%.$$

Наприклад, текст містить 50 слів, із них не повторюються 40. Коефіцієнт словникової різноманітності вираховуємо так: $(40/2 \times 50) \times 100 \% = 40 \%$.

Коефіцієнт дієслівності інакше називається **коефіцієнтом агресивності**. Це співвідношення кількості дієслів і дієслівних форм (дієприкметників та дієприслівників) до загальної кількості всіх слів. Коефіцієнт вираховується за формулою:

$$\text{Коефіцієнт дієслівності} = \left(\frac{\text{Кількість дієслів}}{\text{Кількість усіх слів}} \right) \times 100 \%$$

Якщо в тексті із 50 слів наявні 30 дієслів, коефіцієнт дієслівності становитиме: $(30/50) \times 100 \% = 60 \%$.

Високий коефіцієнт агресивності засвідчує високу емоційну напруженість тексту, динаміку подій, нестабільний емоційний стан автора на момент створення тексту.

Коефіцієнт емболії, прагматичної маркованості чи «засміченості» мовлення, становить собою співвідношення загальної кількості ембол, тобто слів, які не мають семантичного навантаження, до загальної кількості слів у реченні. До таких одиниць належать вигуки, вульгаризми, нерелевантні повтори, прагматичні (вставні

слова або вирази) маркери та деякі дискурсивні маркери за винятком тих, що функціонують як засоби зв'язності (когезії) й цілісності (когерентності) тексту (отже, відтак, тому, адже, оскільки, але, однак, бо, проте, водночас, до речі тощо).

Коефіцієнт емболії перебуває в обернено пропорційному зв'язку з показниками вербального інтелекту та ступенем емоційного збудження мовця / автора тексту, а також формує уявлення про загальну культуру мовлення:

$$\text{Коефіцієнт емболії} = \left(\frac{\text{Кількість ембол}}{\text{Кількість усіх слів}} \right) \times 100 \%.$$

Наприклад, у тексті з 50 слів нараховано 10 ембол. Коефіцієнт емболії буде таким: $(10/50)/100 \% = 20 \%$.

Методика психолінгвістичного аналізу тексту значною мірою зумовлена стильовими особливостями текстів. Зокрема, дослідники публіцистичних текстів акцентують на виявленні таких психолінгвістичних характеристик:

- поєднання конотованих висловів, поєднання метафор;
- конфлікт-контраст між стандартом літературної мови у газетній статті та експресією;
- формування негативного враження про журналістський матеріал під впливом стилістико-логічних помилок та елементарних друкарських недоліків;
- використання діалогічних тактик;
- ситуативно-когнітивний вектор висвітлення гендерних закономірностей поведінки політиків;
- маніпулювання.

Дослідники художніх текстів зосереджуються на вивченні дискурсу окремих персонажів або ж авторського дискурсу, аналізуючи їх за параметрами: прагматика, цілісність, зв'язність, логіка, лексика, граматики, стиль. Тому психолінгвістичний аналіз художнього тексту може включати методики інтенг-аналізу, контент-аналізу, психографологічного аналізу тощо.

Останніми роками активізовано психолінгвістичний аналіз перекладних художніх творів, метою якого є встановлення кореляцій втілення комунікативних інтенцій у межах трихотомії «автор – перекладач (інтерпретатор) – читач».

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Бабій І. М., Вільчинська Т. П. Сучасна українська літературна мова. Морфологія: навч. посіб. 3-тє вид., перероб. і доповн. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2016. 184 с.
2. Бабій І. М., Свистун Н. О. Синтаксис складного речення і пунктуація. Самостійна та індивідуальна робота (для очного і дистанційного навчання): навч.-метод. посіб. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2024. 200 с.
3. Баган М. П., Гмиря Л. В. Сучасна українська літературна мова. Морфологія: навч.-метод. посіб. Київ: Видавничий центр КНЛУ, 2023. 87 с.
4. Бондар М. Журналістська майстерність: риторичний аналіз медіатексту. *Вісник Львівського університету. Серія «Журналістика»*. 2014. Вип. 39. С. 277–284.
5. Важеніна О. Г., Бортун К. О. Сучасна українська мова: Морфеміка. Слово-твор (матеріали для самостійної роботи студентів). Практикум. Вінниця, 2019. 80 с.
6. Вінтонів М., Сегін Л., Вінтонів Т. Синтаксис української мови: посібник. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2016. 151 с.
7. Гарбар І. В., Гарбар А. І. Культура мовлення: навч. посіб. Миколаїв: НУК, 2023. 228 с.
8. Глуховцева К. Д. Складні питання сучасної української літературної мови. Вступ. Фонетика. Фонологія. Морфонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія: навч. посіб. для здобувачів освітніх ступенів «бакалавр», «магістр». Вид. 2-ге. Старобільськ: ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», 2021. 265 с.
9. Гонца І. С., Розгон В. В. Сучасна українська літературна мова: навч.-метод. посіб. для дистанційного навчання. Умань: ВПЦ «Візаві», 2017. 262 с.
10. Граматика сучасної української літературної мови. Морфологія / за ред. К. Г. Городенської. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. 752 с.
11. Граматика сучасної української літературної мови. Морфологія / авт.: І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, А. П. Загнітко, С. О. Соколова; за ред. К. Г. Городенської. Київ: Вид. дім Дмитра Бураго, 2017. 749 с.
12. Гримашевич Г. І. Морфемологія та дериватологія (курс лекцій для здобувачів першого (бакалаврського) рівня освіти). Житомир: Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2023. 156 с.
13. Культура української мови та практична стилістика: збірник вправ / Н. В. Кавера, Л. Г. Погиба, Л. М. Голіченко, І. В. Житар. Київ: Кондор-Видавництво, 2015. 202 с.
14. Сучасна українська літературна мова / за ред. С. О. Карамана. Київ: Літера, 2021. 560 с.
15. Козловська Д. В., Домрачева І. Р., Бортун К. О. Морфологія: методичні рекомендації для студентів освітніх програм «Українська мова та література», «Прикладна лінгвістика». Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2020. 41 с.

16. Колотілова Н. А. Риторика: навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2007. 232 с.
17. Костусяк Н. М. Морфеміка, словотвір, морфологія української мови: методичні рекомендації. Луцьк: Надстир'я, 2022. 80 с.
18. Кутня Г. Українська пунктуація: методичні рекомендації та завдання. Львів: ЛНУ, 2024. 72 с.
19. Лаврінець О., Симонова К., Ярошевич І. Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір. Морфологія. Київ: ВД «Києво-Могилянська академія», 2019. 524 с.
20. Межов О. Г. Навчально-методичні матеріали до курсу «Морфеміка, словотвір, морфологія української мови» для підготовки бакалавра спеціальності 014 Середня освіта, освітньої програми Польська мова; спеціальності 035 Філологія, освітньої програми Мова та література (польська). Переклад. Луцьк: Вежа-Друк, 2018. 56 с.
21. Мельник І. А. Фонетика і лексикологія української мови: навчально-методичні матеріали для студентів. Луцьк: Надстир'я, 2020. 100 с.
22. Митько Н. А. Сучасна українська мова. Лексикологія. Матеріали для практичних занять: навч.-метод. посіб. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2019. 64 с.
23. Мінчак Г. Б. Фонетика і фонологія сучасної української літературної мови в таблицях і схемах: навч. посіб. Київ: Видавничий центр КНЛУ, 2023. 131 с.
24. Ницета В. А. Методика навчання риторики в школі: навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2014. 194 с.
25. Плющ М. Я. Граматика української мови: у 2 ч.: підруч. для студ. філол. спец. вищ. навч. закл. Київ: Вища школа, 2015. Ч. 1: Морфеміка. Словотвір. Морфологія. 2015. 288 с.
26. Познанська В. Д. Лексикологія сучасної української мови: навч. посіб. Вид. 2-ге. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2016. 122 с.
27. Познанська В. Д. Фонетика сучасної української мови: навч. посіб. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2015. 117 с.
28. Пономаренко С. С. Сучасна українська мова: Морфеміка. Дериватологія. Морфонологія: навч. посіб. / відп. ред. О. В. Крутоголова. Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2017. 300 с.
29. Райська Л. Г. Морфеміка. Словотвір: Опорні конспекти: навч.-метод. посіб. для студентів вищих педагогічних навчальних закладів спеціальностей 012 Дошкільна освіта, 013 Початкова освіта. Чернігів: ЧНПУ імені Т. Г. Шевченка, 2017. 28 с.
30. Рудь О. М. Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір. Морфологія: навч.-метод. посіб. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2024. 183 с.
31. Семашко Т. Ф. Практична стилістика і культура мовлення: навч. посіб. для студентів філологічних спеціальностей. Івано-Франківськ: НАІР, 2019. 256 с.

32. Синтаксис української мови: метод. рекомендації / уклад. О. В. Дуденко. Умань: ВПЦ «Візаві», 2016. 68 с.
33. Синтаксис української мови: хрестоматія: у 2 ч. / упоряд. А. Мойсієнко, В. Чумак, С. Шевель. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2019. Ч. 1. 559 с., Ч. 2. 326 с.
34. Співвідношення семантики і структури в системі мовних одиниць: монографія / М. І. Степаненко та ін.; ред. М. І. Степаненко. Полтава: ПНПУ ім. В. Г. Короленка, 2018. 390 с.
35. Степаненко М. І. Лексична і граматична реалізація предикатів кількості в українській мові: монографія. Полтава: ПП «Дивосвіт», 2018. 318 с.
36. Стилїстика української мови. Короткий словник термінів / уклад. В. Грещук. Івано-Франківськ: НАІР, 2023. 82 с.
37. Стилїстика української мови (Теоретичні основи стилїстики. Художньо-виразові засоби мовлення): навч.-метод. посіб. для студентів-філологів закладів вищої освіти / уклад. І. І. Коломієць; МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини; Умань: Візаві, 2019. 240 с.
38. Стилїстика української мови: навч.-метод. посіб. / упоряд.: А. С. Попович, Л. М. Марчук; за ред. А. С. Попович. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2017. 172 с.
39. Стишов О., Кухтик М. Семантичні модифікації англіцизмів у текстах українських друкованих видань. Українська мова і література в школах України. 2019. № 6. С. 7–13.
40. Сучасна українська літературна мова. Вправи і завдання / за ред. Г. М. Вокальчук, В. М. Мойсієнка. Київ: Академія, 2016. 224 с.
41. Сучасна українська мова (лексикологія, фразеологія, лексикографія): навч.-метод. посіб. / уклад. З. О. Валюх, В. П. Заскалета. Київ: Видавничий центр КНЛУ, 2023. 88 с.
42. Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір. Морфологія / О. Лаврінець, К. Симонова, І. Ярошевич. Київ: ВД «Києво-Могилянська академія», 2019. 524 с.
43. Сучасна українська літературна мова. Морфологія: методичні рекомендації до практичних занять та самостійної роботи для студентів-філологів вищих навчальних закладів освітнього ступеня «бакалавр» / уклад. В. В. Розгон. Умань: ВПЦ «Візаві», 2017. 78 с.
44. Сучасна українська літературна мова: підручник / О. Д. Пономарів та ін.; за ред. О. Д. Пономарева. Київ: Либідь, 2017. 400 с.
45. Тараненко О. О. Актуалізовані моделі в системі словотворення сучасної української мови (кін. ХХ–ХХІ ст.): монографія. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2015. 248 с.

46. Теорія і практика культури мови: курс лекцій: для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти галузі знань 01 Освіта / Педагогіка спеціальності 013 Початкова освіта / уклад.: І. В. Голубовська, В. Ю. Підгурська, К. В. Гарашук. Житомир, 2024. 70 с.
47. Ткачук М. Діалектна норма і нормативна лексикографічна практика. *Українська мова*. 2018. № 3. С. 54–66.
48. Холодбон О. М. Семантична варіативність дієслівної лексики в східно-поліському діалекті: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2017. 20 с.
49. Ципердюк О. П. Словотвірна парадигма в системі комплексних словотвірних одиниць: Спецсемінар. Івано-Франківськ: Лілея, 2019. 112 с.
50. Шабат-Савка С. Т., Антофійчук А. М., Теслицька Г. І. Односкладні речення в сучасній українській мові: навч.-метод. посіб. Чернівці: Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, 2021. 124 с.
51. Шрамко Р. Ізофункційні парадигми в системі предикатів стану в українській мові: монографія. Полтава: ПП «Астроя», 2017. 284 с.
52. Шульжук Н. В. Стилїстика сучасної української літературної мови: навч. посіб. для учнів ліцеїв та гімназій. Рівне–Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2019. 174 с.
53. Яковенко Т. Уподібнення та спрощення приголосних звуків: українська мова для студентів I курсу. *Українська мова і література в школах України*. 2015. № 4. С. 51–54; № 6. С. 32–39.

ДЛЯ ПОДАТОК

Навчальне видання

Коваль Людмила Михайлівна
Антонюк Олена Вікторівна
Важеніна Олена Григорівна
Домрачева Ірина Романівна
Митько Неля Андріївна

**МОВОЗНАВЧИЙ АНАЛІЗ
ЯК ІНТЕГРАТИВНИЙ МЕТОД
ФОРМУВАННЯ ФАХОВИХ КОМПЕТЕНЦІЙ
СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ**

Методичні вказівки для здобувачів вищої освіти
ОС «Бакалавр» спеціальності В11 Філологія
освітньо-професійної програми «Українська мова та література»

Редактор О. А. Солдатова
Технічний редактор Т. О. Важеніна-Гопрак

Підписано до друку 16.06.2025
Формат 60×84/16. Папір офсетний.
Друк – цифровий. Умовн. друк. арк. 3,25.
Тираж 30. Зам. 88.

Донецький національний університет імені Василя Стуса
21021, м. Вінниця, 600-річчя, 21
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру
серія ДК № 5945 від 15.01.2018